

***A topik jelenségének vizsgálata a
jelentés három szintjén: a
megnyilatkozás-példány, a
megnyilatkozás-típus, valamint a
mondat szintjén***

Bártházi Eszter

eszter@barthazi.hu

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti nyelvészet program

2012. máj. 31.

A kutatás tárgya

- kiindulópont: Gécseg (2006), valamint Gécseg–Kiefer (2009), cél a szerzők eredményeinek rendszerezése, ezáltal az elméleti ellentmondások (mondat \leftrightarrow megnyilatkozás) kiküszöbölése
- a topik jelensége milyen relevanciával bír a jelentés egyes szintjein
- ebben a hármás felosztásban az elvonatkoztatás egyes szintjein a topiknak mely aspektusai relevánsak

Topik

- a topik egy olyan individuumra (vagy individuumcsoportra) referál, amely teljesen azonosítható a diskurzus résztvevői számára, és amelyről a mondat által kifejezett propozíció állítást tesz az adott diskurzust is figyelembe véve (Gécseg 2006, Gécseg–Kiefer 2009)
- logikai alany \leftrightarrow topik
- mondat vizsgálatának három szintje: grammatikai, logikai-szemantikai, pragmatikai
- topik vizsgálatát a pragmatika szintjén végzik

Thetikus vs. kategorikus ítéletek

- thetikus ítéletek esetében az alany és az állítmány nem különül el, logikailag egyszerű ítéletek, a kategorikus ítéletek esetében kettős kognitív aktusról beszélhetünk:
 - az alany azonosítása az állítmány nélkül
 - az alanyra vonatkozó állítmány azonosítása
- (Brentano 1874/1924, Marty 1918)
- mára ezek a fogalmak pragmatikaivá váltak, a diskurzuskontextus szükséges a thetikus/kategorikus különbségtételhez

- kategorikus ítélet →topik–komment struktúrára tagolható, olyan individuumra vonatkozóan tesz állítást, amely az adott kontextusban közvetve vagy közvetlenül aktív
- thetikus ítélet esetében a mondat egészében hordoz új információt

míg az egyes mondatok kategorikus vagy thetikus jellegét a kontextus határozza meg, a magyar mondat szerkezetének a vizsgálata még mindig az eredeti, logikai alapokon nyugvó thetikus–kategorikus megkülönböztetésen alapul, azaz a logikai-szemantikai szinten →szintaktikai topik = logikai alany

(Gécseg 2006, Gécseg–Kiefer 2009)

Ladusaw (1994)

- az adott mondat thetikus vagy kategorikus jellegének eldöntése a szemantika szintjén történik
- individuumszintű vs. helyzetképszintű predikátumok
- individuumszintű predikátumok → kategorikus olvasat

**individuumszintű predikátumok esetében
logikai alany = topik**

A jelentés három szintje

- **mondatjelentés:** kompozicionális jelentés
- **megnyilatkozástípus-jelentés:** nem a beszélői szándék kiszámításán alapul, hanem általános elvárásokon, ahogy a nyelvet normális esetben használjuk
- **megnyilatkozáspéldány-jelentés:** egyszeri következtetéseket vált ki meghatározott kontextusban, meghatározott beszélők között, a kontextus minden részletét figyelembe véve

Levinson (1995, 2000)

A megnyilatkozás-példány

- hétköznapi, konkrét nyelvhasználat egysége
- jellemzői a fizikai- és kognitív kontextus, a megnyilatkozást produkáló vagy interpretáló személye, megnyilatkozás helye és ideje
- a megnyilatkozás pragmatikai funkciója szintén hozzájárul a szándékolt, ill. az interpretált jelentéshez
- a pragmatikai performancia egysége

(Kiefer 1986, Németh T. 1994)

Megnyilatkozás-típus

- az absztrakció első lépése
- eltekintünk a beszédhelyzet kategóriáinak a konkrét szituáció szerinti kitöltésétől, ám magukat a kategóriákat mint kitöltetlen változókat meghagyjuk
- pragmatikai kompetencia egysége

(Kiefer 1986, Németh T. 1994)

Mondat

- az absztrakció második (utolsó) lépése
- a beszédhelyzet kategóriáinak nem csak a kitöltéséről, hanem maguktól a kategóriáktól is eltekintünk
- a grammatikai kompetencia egysége

(Kiefer 1986, Németh T. 1994)

A mondat elemzésének három szintje és a jelentés három szintje

- **mondat szintje:**

- **grammatikai szint:** grammatikai szerkezet meghatározása: grammatikai alany, grammatikai állítmány reláció
- **logikai-szemantikai szint:** kontextusfüggetlen logikai viszonyok meghatározása: logikai alany, logikai állítmány

- **megnyilatkozás-típus szintje???**

- **megnyilatkozás-példány szintje:**

- **pragmatikai szint:** topik–komment tagolás

Topikelemzések a jelentés egyes szintjein

- a topik jelenségének teljeskörű elemzése a megnyilatkozás-példány szintjén történik, azonban vannak esetek, mikor már elvontabb szinteken is tudunk megállapításokat tenni a topik kilétére:
 - névmások jelenléte (testes vagy testet nem öltött)
 - individuumszintű predikátumok

Individuumszintű predikátumok

A gyerekeim nagyon szeretik a palacsintát.

- individuumszintű predikátumot tartalmazó állítások mind kategorikus ítéletek → a **mondat** szintaktikai topikpozícióját a logikai alany foglalja el, amely egyben topikkonstituense is a mondatnak

a mondat szintjén azonosíthatóvá teszik a topikkonstituenst, a megnyilatkozás-típus szintjén azt a szerepet, amit a topikkonstituens a diskurzusban betölt, a megnyilatkozás-példány szintjén pedig a topikreferenst lehet azonosítani

Testes névmások

Te mindig meg tudsz nevetetni.

- *a névmás a szintaktikai topikpozíciót foglalja el
→logikai alanya a mondatnak*
- *az első és második személyű névmások a beszélőt és a hallgatót denotálják, ezért mindig aktívak*

**a mondat szintjén azonosíthatóvá teszik a
topikkonstituenst, a megnyilatkozás-típus
szintjén azt a szerepet, amit a
topikkonstituens a diskurzusban betölt, a
megnyilatkozás-példány szintjén pedig a
topikreferenst lehet azonosítani**

pro-k

A: – *Mit csináltál tegnap ebédre?*

B: – *Rakott krumplit süttem.*

- kérdés–válasz párszekvencia
- A megnyilatkozásának topikja: E/2 *pro*, B megnyilatkozásának topikja: E/1 *pro*
- hogy a két topik koreferenciáját megállapíthassuk, a beszédhelyzet olyan kategóriáira is szükség van, mint beszélő és hallgató

→ ***a koreferencia megállapítása a megnyilatkozás-típus szintjén válik lehetségessé***

Diskurzusszerepek

- **E/1 névmás** esetén a topikreferens a beszélő szerepét tölti be a diskurzusban
- **E/2 névmás** esetén a topikreferens a hallgató szerepét tölti be a diskurzusban
- **E/3** esetén olyasvkiről esik szó, aki a diskurzusban aktívan nem vesz részt (de jelen lehet)
- **T/1 névmás** esetén a topikreferens egy a beszélőt is magába foglaló halmazt denotál, amely halmaznak az elemei a logikai predikátumban kifejtett tulajdonságon osztoznak
- **T/2 névmás** esetén a topikreferens egy a hallgatót is magába foglaló halmazt denotál, amely halmaznak az elemei a logikai predikátumban kifejtett tulajdonságon osztoznak
- **T/3** esetén a topikreferens egy halmazt denotál, amelynek elemei a diskurzusban aktívan nem vesznek részt (de jelen lehetnek), és amelyek a logikai predikátumban kifejtett tulajdonságon osztoznak

Nyelv/ nyelvhasználat szintje	Elvonatkoztatás szintje	Kognitív státusz	Információs szerkezet
pragmatika	megnyilatkozás- példány	pragmatikai performancia	topikreferens meghatározása
szemantika/ pragmatika	megnyilatkozás- típus	pragmatikai kompetencia	topikreferenshez tartozó diskurzusszerep meghatározása, a diskurzusban a koreferencia megállapítása
szintaxis, szemantika	mondat	grammatikai kompetencia	grammatikai alany–grammatikai állítmány, logikai alany–logikai állítmány tagolás; bizonyos esetekben topikkonstituens meghatározása

Összefoglalás

- a topik a megnyilatkozás-példány szintjéhez tartozó jelenség, a topikreferens azonosítása csak ezen a szinten, a kontextus teljes bevonásával lehetséges
- azonban a topiknak több szinten is van relevanciája, bizonyos esetekben a topikkonstituens azonosítása már a mondat szintjén is lehetséges: individuumszintű predikátumok esetében, ill. névmások jelenlétének esetében
- a kérdés-válasz párszekvenciák esetében a topikkonstituens névmások koreferenciája a megnyilatkozás-típus szintjén állapítható meg
- a topikreferens diskurzusban betöltött szerepét a megnyilatkozás-típus szintjén lehet megállapítani

További kutatási irányok

- vannak-e még olyan további nyelvi körülmények, amelyek a topikelemzést már elvontabb szinteken is lehetővé teszik
- a jelentés egyes szintjeinek van-e további szerepük a topikelemzést illetően
- beszédaktusok topikvizsgálata (Bártházi előkészületben)
- többszörös topikok elemzése a jelentés mely szintjén történik

Hivatkozások

Bárházi Eszter (előkészületben). Az explicit performatív igét tartalmazó asszertív illokúciós aktusok információs szerkezete.

Brentano, Franz [1874]1924. *Psychology from an empirical point of view*. [Translated by A.C. Rancurello, D.B. Terrell, and L. McAlister from *Psychologie vom empirischen Standpunkt* (1874)]. London:Routledge.

Gécseg Zsuzsanna 2006. Topic, logical subject and sentence structure in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 53: 139–174.

Gécseg Zsuzsanna – Kiefer Ferenc 2009. A new look at information structure in Hungarian. *Nat Lang Linguist Theory* 27: 583–622.

Kiefer Ferenc 1986. A nyelvtudomány néhány tudományelméleti–módszertani kérdése II. rész. *Tertium non datur* 3: 29–55.

Ladusaw, William 1994. Thetic and categorical, stage and individual, weak and strong. In: M. Harvey–L. Santelmann (szerk.) *Vol. 4 of Proceedings from semantics and linguistic theory*. Ithaca: Cornell University, CLC Publications, 220–229.

Levinson, Stephen C. 1995. Three levels of meaning. In: F. Palmer (szerk.) *Grammar and Meaning*. Cambridge: CUP, 90–115.

Levinson, Stephen C. 2000. *Presumptive Meaning: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: MIT Press.

Marty, Anton. 1918. *Gesammelte Schriften*. Halle: Max Niemeyer Verlag.

Németh T. Enikő 1994. Megnyilatkozás: típus – példány. *Néprajz és nyelvtudomány* XXXV.: 69–101.

Jelen kutatási eredmények megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítójú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

gedi Tudományegyetem
i: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
w.u-szeged.hu
w.ujszechenyiterv.gov.hu

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Köszönöm a figyelmet!